

Znanstvenost i komplementarnost filozofije i teologije

Kutleša, Stipe

Source / Izvornik: **Pilar : časopis za društvene i humanističke studije, 2011, VI., 77 - 78**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:674361>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

party continued political cooperation with SPS (and HPS). Some of the Bunjevci and Šokci who remained dedicated to the B-ŠS turned to Stjepan Radić and his Croatian Peasant Party (HSS), which ultimately led to the merging of those two parties (1926). After the wounding of Radić (HSS) in the National Assembly in Belgrade and subsequent death (1928), Anton Korošec, president of SPS, became Prime Minister, with consequences that led to the complete loss of political influence of VPS. After introducing the January 6th Dictatorship and the prohibition of political party activity, VPS irrevocably disappeared from the political arena (1929). Penetration attempts of the SPS in Vojvodina and its cooperation with B-ŠS and later with VPS were the only episodes in the political life of Croats.

Znanstvenost i komplementarnost filozofije i teologije

Stipe KUTLEŠA
Institut za filozofiju, Zagreb

Prethodno priopćenje
(primljeno: 23. lipnja 2011.)
UDK 1:21
215

U radu se tematizira problem odnosa filozofije i teologije te se ukazuje na razne mogućnosti pristupa tom problemu. Navode se specifičnosti tih dviju znanosti i traži kriterij njihove znanstvenosti kako bi se mogle konstituirati kao znanosti. Kao primjer filozofskog pristupa ističe se Heideggerovo stajalište o njima i njihovu odnosu. Govori se o tome u kojem je smislu teologija pozitivna znanost ali i u čemu je ta pozitivnost drugačija od pozitivnosti drugih pozitivnih znanosti. Za Heideggera je teologija samostojna ontička znanost, ne tek puki nastavak filozofije kako se smatra prema vulgarnom stajalištu. Također se tematizira poznata fraza da je filozofija sluškinja teologije. Kako se prava znanost može temeljiti na vjeri? U tom se kontekstu govori o bespretpostavnosti kao kriteriju znanstvenosti i pokazuje se da bezpretpostavnost ne može postojati ni u prirodnim znanostima te da su prirodne i druge znanosti jednako upitne u svojoj znanstvenosti kao i teologija. Kao minimalni kriteriji za znanstvenost znanosti navode se odsutnost protuslovlja, ispravna dedukcija, točnost i razumljivost. Prema tim kriterijima teologija je jednako znanost kao i druge znanosti.

Ključne riječi: teologija, filozofija, vjera, razum, znanstvenost

Uvod

Naslov članka sugerira da su teologija i filozofija dvije posebne znanosti i da su u nekoj vrsti odnosa, naime u odnosu jedne humanističke znanosti prema drugoj humanističkoj znanosti. Također se pretpostavlja da je taj odnos ponešto drugačiji od odnosa obiju znanosti prema prirodnim znanostima. Tematiziranje odnosa teologije i filozofije nameće pitanje stajališta s kojeg se taj odnos procjenjuje i utvrđuje.

Svaki mogući odnos pretpostavlja da su stvari koje se međusobno odnose ujedno slične i različite. Zato je nužno prihvatiti se toga koraka kako bi se utvrdile sličnosti i razlike i vlastitosti svake od njih. To, dakako, ovisi o tome s kojeg se gledišta promatraju te znanosti i njihov odnos. Od načelno više mogućih sta-

Rad je nastao na temelju pozvanog predavanja održanog na XXXII. Međunarodnom znanstvenom simpoziju profesora teologije »Interdisciplinarnost i teologija« (Split, 26.-27. ožujka 2008.).

jališta čini se da bi najprimjerenije, ako ne i jedino primjereno, bilo znanstveno stajalište s obzirom na to da se pretpostavlja kako je riječ o dvjema znanostima. Neko drugo stajalište koje bi postavljalo kriterije njihova odnosa kao dviju znanosti bilo bi manje prikladno, možda čak upitno jer bi se neznanstvenim mjerilima prosuđivalo ono znanstveno u njima i među njima. Ostaje, dakle, znanstveno gledište na teologiju, filozofiju i njihov odnos.

Znači li to da se to pitanje nalazi u domeni znanosti ili još preciznije, svake pojedinačne znanosti? Što bi npr. neka humanistička, društvena ili prirodna znanost imala reći o teologiji, filozofiji i njihovoj unutarnjoj povezanosti? Sa stajališta svoga specifičnog i ograničenog predmetnog područja i metode, nijedna od navedenih partikularnih znanosti ne bi bila podobna upuštati se u takvo složeno pitanje. Nijednoj od partikularnih znanosti nisu predmet istraživanja ni teologija ni filozofija, a još manje njihova povezanost i njihov odnos. Možda bi taj problem imala pravo tematizirati tzv. znanost o znanosti. I tu se, međutim, nailazi na problem ograničenosti znanosti o znanosti utoliko što joj izmiču pitanja same biti, tj. pitanja »što« i »zašto« tih znanosti, pitanja koja su svojstvena filozofiji.

Budući da nema nekog višeg motrišta s kojeg bi se sagledalo obje znanosti, tj. što one jesu, kakve su i u kakvom su odnosu, ostaju dvije mogućnosti. Jedna je da teologija pokuša kazati o sebi što je ona kao znanost, ali također što je za nju filozofija te da odredi svoj odnos prema njoj. Druga je mogućnost da filozofija iznese stajalište o samoj sebi te o teologiji i njihovu međusobnom odnosu.

Govoreći svaka o sebi, one sebe ujedno konstituiraju kao samostojne znanosti ali se istodobno nalaze u opasnosti da se od samih sebe ne mogu dovoljno distancirati kako bi mogle uvidjeti svoju pravu bit. Odnoseći se prema drugoj i određujući drugu, svaka od tih znanosti može zapasti u nezavidan položaj da se prema drugoj postavi u nadređen položaj, tj. položaj nadređene znanosti ili da sebe podcijeni i postavi se u podređen položaj prema onoj drugoj znanosti. I jedan i drugi pristup bili bi jednostrani i prema tome neadekvatni. Stoga je odnos teologije i filozofije moguć kao međusoban dijalog, a on je uvijek dvosmjernan i u ovom slučaju treba teći od teologije k filozofiji i natrag od filozofije k teologiji. U tom se smislu govori o teologijskom određenju ili smještaju filozofije i o filozofijskom određenju ili smještaju teologije.¹ Kako se u teologiji ne da jednoznačno odgovoriti na pitanje što je to teologija, slično je i s filozofijom. Kao što se teolozi međusobno razlikuju i razilaze u pitanju određenja teologije jednako tako, ako ne i više, čine i filozofi. To se događa stoga što je zapravo trajan, a možda i najvažniji, zadatak i jedne i druge odrediti što one zapravo jesu. Ne da se, naime, sasvim do kraja izreći u obliku definicije što je to teologija ili što je to filozofija.

¹ Usp. S. KUŠAR, »Teologija i filozofija religije«, u: *Filozofija i teologija*, ur. D. Barbarić, ZR, Školska knjiga — Matica hrvatska, Zagreb, 1993., 10-20.

² *Isto*, 11.

Do njihova istinskog određenja dolazi se tek u »teologiziranju«² i/ili u »filozofiranju«.³ Stoga je svako određenje mogućeg odnosa teologije i filozofije ograničeno jer se već na početku istraživanja toga odnosa ne zna dokraja što su komponente koje se u tom odnosu nalaze. Može se taj odnos, doduše, jednom gledati više iz perspektive »čiste filozofije« a drugi put s gledišta »čiste teologije« ako one uopće u »čistom« obliku postoje i ako mogu postojati. Ta gledišta nisu identična ali ni posve različita.

Filozofski pristup odnosu teologije i filozofije

Kao primjer filozofijskog pristupa odnosu filozofije i teologije uzimamo Heideggerovo promišljanje toga odnosa.⁴ Taj odnos Heidegger ne promatra, kako kaže, s vulgarnog stajališta prema kojemu se razlikovanje filozofije i teologije svodi na opreke vjere i znanja ili objave i (raz)uma. On njihov odnos gleda prvenstveno kao odnos dviju znanosti. Heideggeru je stalo do takvog pristupa jer su to, s vulgarnog stajališta, dva posve svjetonazorski različita, možda i suprotna pristupa zbilji tako da između njih ne bi mogao postojati nikakav odnos osim posve mašnjeg suprotstavljanja i nerazumijevanja. Filozofiji je strano ono što je temeljno za teologiju, naime vjera i objava kakvu susrećemo u kršćanstvu. Teologija se pritom, naravno, shvaća kao isključivo kršćanska teologija, tj. na objavi temeljena teologija za razliku od one naravne teologije koja ne bi trebala imati nužnu pretpostavku u objavi. Uspostava odnosa filozofije i teologije moguća je na osnovi nekog kriterija koji bi vrijedio za obje. To je kriterij znanstvenosti. No ni on ne bi, prema Heideggeru, bio od velike koristi ako bi se njihov odnos tražio na osnovi usporedbe faktičnog stanja tih znanosti. Ni jedna ni druga nemaju o sebi jedinstveno stajalište. Zato bi u traženju njihova odnosa bilo potrebno postupiti načelno, tj. ispitati njihovu znanstvenost. Potrebno je, dakle, definirati samu znanost, točnije što znači znanstvenost znanosti. A da bi se to moglo provesti, Heidegger daje formalnu definiciju znanosti: »Znanost jest zasnivajuće otkrivanje neke vazda u sebi zatvorene oblasti [regije — S. K.] bića, odnosno bitka...«⁵ S obzirom na tu definiciju može se reći da postoje dvije vrste znanosti: ontičke znanosti i ontologijska znanost, ontologija ili jednostavno filozofija. Ontičke znanosti su znanosti o nekom biću koje jest neovisno i prije svakoga znanstvenog otkrivanja toga bića. Takve su npr. znanosti o prirodi jer priroda postoji neovisno o čovjeku i prije nego je znanstveno spoznata. Znanosti o nekom već opredmećenom biću (positumu) Heidegger naziva pozitivnim znanostima. Znanost o bitku samom jest ontologija ili filozofija. Kako postoji više vrsta bića to su i ontičke, pozitivne znanosti mnogovrsne, a filozofija je jedna. Razlika među

³ Usp. B. DESPOT, »Pitanje mogućnosti filozofijske teologije«, u: *Filozofija i teologija*, 50-53; S. KUŠAR, »Teologija i filozofija religije«, 15.

⁴ M. HEIDEGGER, »Filozofija i teologija«, u: *Uvod u Heideggera*, Centar za društvenu djelatnost omladine RK SOH, Zagreb, 1972., 67-87.

⁵ *Isto*, 70.

pozitivnim, ontičkim znanostima samo je relativna, tj. ovisi o regiji bića kojom se ontičke znanosti bave. Razlika svake pozitivne znanosti spram filozofije, međutim, jest apsolutna. Heidegger u ontičke znanosti svrstava i teologiju i izričito kaže: »Teologija je pozitivna znanost i kao takva otuda apsolutno različita od filozofije.«⁶ Tako shvaćena teologija očigledno je samo svojevrsna pozitivna znanost različita od ostalih pozitivnih znanosti, ali još daleko više različita od same filozofije. Teologija bi, navodi Heidegger, bila sličnija kemiji i matematici (a onda i svakoj pojedinačnoj znanosti) nego filozofiji.⁷ Takav radikalno formuliran odnos filozofije i teologije odstupa od uobičajenog shvaćanja odnosa tih dviju disciplina prema kojemu se obje odnose na isto područje, a to je svijet ili još bolje sveukupna zbilja kao cjelina, a način shvaćanja te zbilje im je drugačiji: jedna polazi od (raz)uma, druga za polazište ima vjeru. Takvu predodžbu, kao što je već spomenuto, Heidegger zove vulgarnom. Zato on i polazi s druge pozicije kako bi odredio odnos tih dviju znanosti. Za to mu je potrebno utvrditi pozitivnost i znanstvenost teologije. Pitanje koje se postavlja jest: u kojem je smislu teologija pozitivna znanost? Ona kao i svaka druga pozitivna znanost ima posla s otkrivenim bićem (positum) koje je otkriveno ili (za)dano prije teorijskog zahvaćanja toga bića te odnošenje spram toga bića već nekako uključuje razumijevanje samoga bitka, iako još ne nužno pojmovno razumijevanje. Taj positum kršćanske teologije nije kršćanstvo, kako bi se moglo u prvi mah pomisliti. Kršćanska je teologija nastala i živi unutar kršćanstva kao povijesnog događaja te ne može biti znanost o kršćanstvu nego o onome što kršćanstvo omogućuje, a to je, kako kaže Heidegger kršćanskost koja se sastoji od vjere u Krista kao raspetoga Boga.⁸ Upravo je u toj i takvoj vjeri nužnost kršćanske teologije te ona ne slijedi iz nekog deduktivno izvedenoga sustava znanosti.⁹ Pozitivnost teologije je specifična pozitivnost različita od pozitivnosti svih drugih pozitivnih znanosti. Teologija je, dakle, znanost vjere, točnije onoga što je u vjeri otkriveno, u što se vjeruje. Ali ne samo to. Nije samo ono u što se vjeruje predmet znanosti teologije spram kojeg bi predmeta ona kao znanost mogla biti neutralna i od svog predmeta distancirana, nego teologija kao znanost proizlazi iz vjere, iz nje se pokreće i opravdava te za svoj cilj ima, kaže Heidegger, samu pobožnost.¹⁰

Ukoliko je vjera jedan način odnošenja, i to povijesni način odnošenja spram bitka, utoliko je teologija historijska znanost osobite vrste.¹¹ Uz to Heidegger teologiju određuje i kao sistematsku i praktičnu teologiju. Čini se da bi to bilo protuslovno. On međutim izričito kaže: »... budući da je ona (teologija — S. K.) poj-

⁶ Isto.

⁷ Usp. Isto, 71.

⁸ Usp. Isto, 74.

⁹ Isto, 75.

¹⁰ Isto, 76.

¹¹ Isto, 77.

movna interpretacija kršćanske egzistencije, svi se pojmovi po svojoj sadržini nahode u bitnome odnošaju spram kršćanskom zbivanju kao takvom. Ovo pojmiti u njegovoj stvarnoj sadržini i njegovu specifičnom načinu bitka, i to jednokratno tako kako se ono u vjeri potvrđuje za vjeru, zadaća je sistematske teologije.¹² Predmet teologije je, dakle, događanje kršćanstva u povijesti (kršćanskost i povijesnost kršćanstva), a ono se zbiva na način egzistencije vjerujućih, te je onda teologija i praktična znanost jer je egzistencija ujedno djelovanje ili praxis. Stoga će Heidegger i reći: »Teologija je sistematska samo kada je historijsko-praktička. Teologija je historijska samo ako je sistematsko-praktička. Teologija je praktička samo ako je sistematsko-historijska.«¹³

Ono što teologija po njemu nije, slijedi iz te nužne trostrukosti ali i iz specifičnog jedinstva tih komponenata teologije. Teologija nije prije svega znanost o Bogu, tj. spekulativna spoznaja Boga koji bi bio predmet teologije kao što su npr. biljke predmet botanike. Teologija nije ni odnos Boga i čovjeka (ni obrnuto) u smislu historijske znanosti o kršćanstvu, tj. nije ni neka historija religije, a ni filozofija religije. Ona nije ni, psihološki gledano, znanost o čovjekovim religioznim doživljajima i stanjima, tj. nije psihologija religije. Ali ona ima elemente svih navedenih komponenti pa predstavlja »filozofijsko-historijsko-psihologijsku znanost o kršćanskoj religiji.«¹⁴ Teologija je kao znanost konstituirana od filozofije, historije, psihologije, tj. od neteologijskih i među sobom sasvim heterogenih znanosti. Ali se njezina znanstvenost ne može utemeljiti na znanstvenosti tih drugih znanosti. Njezin je positum poseban kao što je poseban i njezin način iskazivanja stavova. Njezina pojmovnost izlazi iz nje same. Ona se zasniva, kao što je već rečeno, na vjeri, a njezini iskazi i dokazi proizlaze iz uma i njegova slobodnog djelovanja.¹⁵ Iz specifične pozitivnosti teologije i njezine znanstvenosti slijedi da je ona samostojna ontička znanost.

Kako se teologija kao tako definirana pozitivna znanost odnosi spram filozofije? Tako što kao znanost vjere potrebuje filozofiju, iako vjera sama ne potrebuje filozofiju.¹⁶ Potrebuje filozofiju s obzirom na svoju znanstvenost, ali ne i s obzirom na svoju pozitivnost, tj. radi otkrivanja vjere. Teologija se može održati jedino s pomoću vjere, dok je filozofija slobodni oblik egzistencije koji može biti promjenjiv. U toj opreci ujedno leži mogućnost zajedničkog filozofije i teologije kao znanosti i to bez nekog posrednika kao što bi bila kršćanska filozofija. Zato Heidegger izriče onu vrlo poznatu radikalnu tezu: »Otuda ne postoji tako nešto kao neka kršćanska filozofija, to je 'drveno željezo' naprosto.«¹⁷

¹² Isto, 78.

¹³ Isto, 79.

¹⁴ Isto, 80.

¹⁵ Isto, 81.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto, 86.

Teološki pristup odnosu teologije i filozofije

Dok je za Heideggera teologija znanost o vjeri u kršćanskom smislu, neki drugačiji filozofski pristupi određuju teologiju kao znanost o Bogu, o vrhunarnom biću i o posljednjim uzrocima vrhunarnih stvari. Teologija je tako samo neka vrsta nastavka na filozofiju koja tematizira posljednje uzroke naravnih stvari.¹⁸ Iz toga bi se moglo izvući određeni paralelizam filozofije i teologije (mišljen u vidu spekulativne dogmatike). Kao što filozof istražuje stvarnost pod vidom naravne stvarnosti, tako to isto istražuje teolog ali pod vidom nadnaravne, vrhunarnost stvarnosti. Filozofija i teologija, imaju, dakle, isti formalni objekt, naime posljednji uzrok, a različit materijalni objekt, tj. naravnu i nadnaravnu stvarnost. Kada govore o Bogu, onda im se materijalni objekt poklapa. Taj je govor sa stajališta filozofa teodiceja ili filozofijska teologija, a sa stajališta teologa jednostavno teologija ili teologijska teologija (De Deo uno et de Deo creante).¹⁹ Paralelizam filozofije i teologije očituje se u tome što svaka ima svoju teoriju spoznaje. Kao što je noetika teorija spoznaje o naravnom biću, tako je fundamentalna teologija ili apologetika teorija spoznaje o vrhunarnom biću.²⁰

Ako se spekulativna katolička teologija shvati kao nastavak naravne filozofije, onda se poznata teza »philosophia est ancilla theologiae« može shvatiti u doslovnom smislu, ali može i drugačije.²¹ Da filozofija ne mora biti sluškinja (služavka) teologiji slijedi iz teoloških aksioma da milost pretpostavlja narav i da je usavršuje. Moglo bi se tumačiti da filozofija sa svoje strane gleda na odnos naravnog i nadnaravnog bića tako da »filozofija vrhunarnog bića pretpostavlja naravnu teologiju i filozofija vrhunarnog bića naravnu filozofiju usavršuje i izdiže.«²² U tom se svjetlu mogu na drugačiji način shvatiti Anselmove znamenite izreke »Credo ut intelligam« i »Fides quaerens intellectum« (kako ih razumije Rudolf Brajčić). Vjerujem da bih razumio, značilo bi da se ono što se svjetlom vjere vjeruje, svjetlom (raz)uma istraži i shvati. Ni filozof ateist ne bi tu bio u drugačijem položaju jer i on prihvaća postojanje vanjskoga svijeta o kojemu filozofijski promišlja i nastoji ga spoznati. On dapače mora vjerovati da je taj svijet uređen (kosmos), da u njemu vlada red i poredak i da ga ljudski razum može otkriti. Bez tog uvjerenja, vjere, ne bi bila moguća nikakva znanstvena ni filozofijska spoznaja. Što se tiče Anselmove misli da vjera traži razum, to bi značilo da su vjera i razum dva krila s pomoću kojih se uzdizemo do punije spoznaje stvarnosti, kako kaže enciklika *Fides et ratio* (*Vjera i razum*). U filozofiji bi to odgo-

¹⁸ R. BRAJČIĆ, »Moje iskustvo s filozofijom u teologiji«, u: *Filozofija i teologija*, 64.

¹⁹ *Isto*.

²⁰ *Isto*.

²¹ Brajčić dokazuje da ni u islamu ni u protestantizmu nema potrebe za teologijom, tj. nastavkom filozofije u teologiji. U pravoslavlju postoji mogućnost teologije, ali do nje faktički nije došlo, dok je u istočnim religijama pristup spekulativnoj teologiji otežan. Usp. *isto*, 64-65.

²² *Isto*, 65.

varalo (kako kaže Brajčić) da fizika traži/zahtijeva metafiziku (physica quaerens metaphysicam).²³

Ako se međutim ne uzme u obzir teološki aksiom o milosti i naravi, onda je moguć i drugačiji zaključak o odnosu filozofije i teologije. U tom se kontekstu može postaviti pitanje je li filozofijska teologija uopće moguća i nužna.²⁴ Kao nadnaravna (supranaturalna) teologija ona bi načelno bila nefilozofijska, tj. filozofijska bi teologija bila nemoguća. To slijedi otuda što su mudrost koja se kroz Ljubav očituje i sam govor (zbor, zbornje) Boga jedno te isto, tj. »filozofija bi bila teologija, teologija bi bila filozofija.«²⁵ Kao što Bog ne filozofira jer je sam Mudrost, tako ni čovjek (koji može biti i jest filozofirajući) ne teologizira utoliko ukoliko bi theo-logija (theo-logika) bila govor samoga Boga. No čovjek bi mogao teologizirati ako se teologija razumije kao govor ili znanost o Bogu. Ako se stvar odnosa filozofije i teologije promotri s »čisto« teološkog stajališta, također se može doći do različitih uvida koji su uvjetovani pojedinačnim različitim pristupima. Kao što se filozofi razlikuju u shvaćanju filozofije (naravno i teologije) tako se i teolozi međusobno razlikuju s obzirom na to pitanje. Ako, dakle, svaki pojedinačni pogled daje parcijalan odgovor, što svakako pogađa dio stvarnosti, onda je posve opravdano i pogled teologa na filozofiju smatrati samo jednim od mogućih pristupa.

Bez obzira na sva različita razumijevanja, može se ipak naći zajednički nazivnik svih tih pristupa. U tom je smislu teološki pogled na filozofiju načelno ravnopravan svakom drugom stajalištu. Teolozi se uglavnom slažu da je vjera u objavljenog Boga osnovna pretpostavka teologije kao znanosti koja se kao znanost mora podvrgnuti kriterijima znanstvenosti nekoga povijesnog trenutka. Mjesto teologije u društvu jest Crkva kao zajednica vjerujućih.²⁶ Važnost crkvenosti za konstituiranje teologije je neupitna. Pitanje je kako se neka znanost, ako hoće biti prava znanost, može utemeljiti na vjeri. Ako »vjerovati« znači prvenstveno smatrati istinitim neke izričaje vjerovanja neke religije, onda bi teologija kao znanost o vjeri morala te izričaje tek dokazati. No »vjerovati« u kršćanskom smislu znači još više od prihvaćanja izričaja sadržaja vjere, a to je vjerovati Nekome ili u Nekoga, tj. u Boga kao osobno biće kojemu se čovjek u punom smislu i značenju riječi predaje. Takva je vjera osobni čin nadilaženja samoga sebe time što se osoba izručuje (predaje u ruke) drugome u kojega ima apsolutno povjerenje. Taj čin nije dokraja racionalan, nije ni iracionalan; on je nadracionalan. Vjera je, dakle, nešto eks-centrično pri čemu osoba sama sebe lišava centricnosti, tj. da ona bude centar, središte svega (egocentricnost, egocentizam).²⁷ Vjera je tako odsutnost svake sebičnosti. Sebičnjak, rekli bismo, ne može biti vjernik.

²³ *Isto*, 66.

²⁴ Usp. B. DESPOT, »Pitanje mogućnosti filozofijske teologije«, 50-53.

²⁵ *Isto*, 50.

²⁶ Usp. S. KUŠAR, »Teologija i filozofija religije«, 11-15.

²⁷ Usp. W. KERN, F. NIEMANN, *Nauka o teološkoj spoznaji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., 14-17.

Govoriti o kršćanskoj teologiji nije moguće izvan konteksta odnosa vjere, Crkve i znanja. Kršćanska bi vjera u objavu ostala manjkava kad se Božji govor, Božja Riječ, ne bi izrazili ljudskim jezikom. A to je već na izvjestan način teologija. Kako se riječ javlja u govoru, u razgovoru s Bogom i s drugima, to je vjera nerazdvojiva od govora. On je s druge strane u vezi sa zajednicom vjerujućih, s Crkvom. Budući da govor utemeljuje zajednicu, ovdje Crkvu, to je neupitna povezanost vjere i Crkve. Za teologiju i teologe to ima sljedeće značenje: Ne može teolog teologizirati samo iz sebe sama nego isključivo iz Crkve kao zajednice vjernika. Vjera je, dakle, stvar Crkve kao zajednice.

Kako stvar stoji između vjere i znanja? Još uvijek prevladava vulgarno i površno razumijevanje odnosa vjere i znanja ili ako hoćemo, vjere i znanosti i filozofije. Što više znanja, to manje vjere i obrnuto. Neki su uvjereni da će porast znanja i napredak znanosti učiniti vjeru besmislenom i tako suvišnom. Moglo bi se iz toga zaključiti da znanost potkopava vjeru i da je vjera zapreka razvoju znanosti. Tu tvrdnju potkrepljuje nedavno provedena anketa o odnosu vjere i znanosti među studentima dvaju humanističkih i jednog prirodoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Među inim ne baš tipično očekivanim rezultatima zanimljivo je da oko četvrtina anketiranih, koji su se izjasnili kao vjernici, misle da znanost potkopava vjeru i da vjera priječi razvoj znanosti, dok gotovo trećina vjernika ne zna ništa o odnosu judejsko-kršćanske civilizacije i kulture prema znanosti.²⁸

S druge strane smatra se da što više netko vjeruje to je manje racionalan, čak iracionalan, tako da jedan američki znanstvenik ateist daje vjernicima savjet da kada ulaze u crkvu na misu, neka ispred crkve ostave razum.²⁹ Tako površno razumijevanje, bolje reći nerazumijevanje, odnosa vjere i razuma nije tipično za vjernika kao ni za neisključivog nevjernika. Vjera, naime, nije posve slijepo i nekritičko ulaženje u nešto o čemu se ništa ne zna. Znanje je sastavni dio vjere bez kojega bi vjera bila lakovjernost i praznovjere kao što je i vjera sastavni dio znanja.³⁰ Komponenta znanja u vjeri bitna je i za čovjeka koji se vjerujući nikada ne može i ne smije odreći razuma i njegova kritičkog istraživanja zbilje, ali i s Božjega stajališta koji ne traži slijepu nepromišljenu i neslobodnu poslušnost. Nije li jedan od njegovih savjeta da čovjekov duh ispituje i dubine Božje? To je smisao onih poznatih teza da vjera pretpostavlja i zahtijeva razum. Osim što je znanje nužna komponenta vjere, ono je ono koje putem analogije vjere razumije i tumači vjeru i primjenjuje je na svagdašnji život.³¹

Teologiji kao znanosti o vjeri moglo bi se prigovoriti zbog njezine navodne (ne)znanstvenosti. Znanstvenost neke znanost bila bi u njezinoj bespretpostav-

²⁸ Usp. T. VUKELJA, M. ŠUNJIĆ, S. KUTLEŠA, B. KOŽNJAK, «Probno istraživanje gledišta studenata o odnosu vjere i znanosti», u: *Suvremena znanost i vjera / Contemporary Science and Faith*, ZR, Mostar — Ljubljana, 2011., 293-314.

²⁹ Usp. N. SESARDIĆ, «Potkopava li znanost vjeru», *Encyclopedia moderna*, Zagreb, 37 (1998.) 49, 162-174.

³⁰ Usp. W. KERN, F. NIEMANN, *Nauka o teološkoj spoznaji*, 20-22.

³¹ *Isto*, 21.

nosti; znanost se ne utemeljuje na pretpostavkama. Teologija, nasuprot tome, polazi od pretpostavke o Božjoj objavi kao apsolutnom izvoru svoje spoznaje. Nije međutim posve točno da su znanosti u svojoj znanstvenosti posve bespretpostavne. Nema, naime, ni mišljenja ni bilo koje znanosti bez nekih, barem elementarnih, pretpostavki. Znanost kao znanje o onom općem nije moguće ako se ne pretpostavi da je znanje o zbilji uopće moguće. S druge strane se u svim tzv. realističkim pristupima zbilji pretpostavlja da ta zbilja već postoji neovisno o spoznavatelju. I kod antirealista se pretpostavlja da zbilja postoji iako nam nije spoznatljiva. I prirodne empirijske znanosti ograničene su glede spoznaje putem indukcije. Principi na kojima se one temelje nisu dokazivi nego se pretpostavljaju; u njih se vjeruje. Ograničenost prirodnih znanosti proteže se i na najstrožiju, najezaktniju znanost — matematiku, koja ne može odgovoriti na sva pitanja. Kao primjer neka se navedu euklidska i neeuklidske geometrije te poznati Gödelov teorem. Neeuklidske geometrije nisu nam »prirodne« ili »urođene«, ali to ne znači da nisu točne. One se odnose na neke druge prostore, koji su nam iskustveno nedostupni. Gödelov teorem kazuje da nije uvijek moguć posve dosljedan sustav znanja, tj. da postoje iskazi za koje u određenom sustavu ne možemo načelno utvrditi istinitost ili neistinitost. Ni duhovne znanosti s hermeneutičkom metodom nisu posve imune na tu ograničenost.³² Sve to pokazuje da nije moguće sve definirati, da nema i ne može biti potpuno čiste razumske znanosti koja ne bi imala, recimo tako, nekih primjesa.

Taj bi prigovor, čini se, morao otpasti i kada je riječ o teologiji. Ostaje, međutim, ipak još jedna specifičnost teologije kao znanosti u Božju objavu koja je historijski događaj, a to je kako se ona kao znanost može utemeljiti na jedno-kratnom, jedinstvenom i neponovljivom događaju. Time dolazimo do složenog pitanja »događaj Isus Krist« u što se ovdje ne možemo upuštati.

Ako su znanosti s obzirom na čistu razumnost ograničene, može se pitati kako stvari stoje s filozofijom i teologijom. Nadilazeći sve pojedinačne znanosti, i svaku pojedinačno, filozofija ima cilj obrazložiti prva načela mišljenja i postojanja polazeći od sposobnosti koju joj omogućuje razumski uvid ili intuicija. Tako ona dolazi do osnovnih načela mišljenja koja vrijede kako za nju samu tako i sve druge induktivno zasnovane prirodne znanosti i hermeneutičke duhovne znanosti. Filozofija pritom ne prihvaća nikakav aksiom bez stroge kritičke raščlambe. Filozofija se u svom radikalnom određenju konstituira kao vječno pitanje. Teologija ne ostaje kod razumskog uvida (iako joj je on nužan) nego ga nadilazi tako što »prepušta sebe i svoju sposobnost spoznati istinu neograničenoj moći Istine koja ... (joj) se daje po Bogu, koji sebe čovjeku objavljuje. A da to predanje Bogu bude u dostatnoj mjeri razumno opravdano, utemeljeno, o tome se brine osnovna teologija.«³³ Teologija, dakle, ima nešto uz razum dodatno, tj.

³² *Isto*, 22-29.

³³ *Isto*, 27.

vjeru, koju može prihvatiti samo onaj koji vjeruje. Teolog može biti samo vjernik. Nije li to opet vraćanje na srednjovjekovnu teoriju o dvjema istinama (filozofskoj i teološkoj) zbog čega su filozofija i teologija bile u rivalskom odnosu te se moglo teologiju smatrati za *sveti nauk (sacra doctrina)*, a filozofiju za *predvorje vjere (praeambula fidei)*. Ovdje se ne radi o tome da se suprotstavljaju dvije temeljne znanosti, naravna filozofija i nadnaravna teologija, nego o tome da se vidi poštuju li obje kriterij znanstvenosti po kojemu ih se tek može i uspoređivati. O izboru kriterija znanstvenosti ovise i odgovori.

Pretpostavi li se da je vjera iznad razuma onda je teologija (koja također uključuje razum) dominantna nad filozofijom. U suprotnom, tj. ako se vjera shvati kao nešto iracionalno, razuma nedostojno i samim time nešto od njega niže, onda ne samo što filozofija preuzima primat nad teologijom, nego bi teologija kao znanost bila nemoguća. Pođemo li, međutim, od nekih znanstvenih kriterija ili barem minimuma u kojemu bi neslaganje i neprihvatanje tih kriterija bilo nemoguće, onda bi se tek neutralno moglo govoriti o znanstvenosti svake znanosti pa i teologije te bi ih se, s obzirom na to, moglo i uspoređivati. Kao metodološki minimum neki predlažu kriterije odsutnosti protuslovlja, ispravna dedukcija, točnost i razumljivost.³⁴ Te bi kriterije morala ispoštovati i kršćanska teologija ako bi htjela biti prava znanost. S obzirom na njih teologija nije ništa manje znanost nego druge znanosti.

Tek se sada na osnovi znanstvenosti i filozofije i teologije može uspostaviti veza među njima u svim sličnostima i razlikama. U bitno intrinzično svojstvo teologije spada da ona pretpostavlja filozofijsko razmišljanje ali ne na taj način da bi morala usvojiti neki određeni filozofijski sustav. Filozofija nije »ancilla theologiae« u smislu podređene znanosti nego u smislu pomoćne (pomažuje) znanosti. Filozofija pri tome jest i ostaje samostojna znanost koju ne utemeljuje teologija nego filozofija utemeljuje samu sebe. To pokazuje i historijska činjenica da je filozofija starija po postanku od teologije (tj. kršćanske teologije) te je ona po svojoj biti moguća bez teologije. Teologija pak nije moguća bez filozofijskog mišljenja. Iako je filozofijsko mišljenje autonomno, teologija mu daje poticaj za dublje uvide u bit stvari. Zato »pitanje mogućnosti filozofijske teologije otvara bićevni raspon istinskog filozofiranja«³⁵ ili drugačije: pitanje »o Bogu i nemogućnosti da se dade odgovor na to pitanje, a da se u isti mah ne prizna kako ljudski razum ne može raspolagati Bogom po svojoj vlastitoj računici«³⁶ ukazuje na granice filozofije koje joj ne nameće vjera ili teologija nego one proizlaze iz nje same. Kao što teologija ne može zanemariti filozofijsko promišljanje, jednako tako ni filozofija se ne može i ne smije odreći teologije jer je tema Boga također nešto filozofiji svojstveno i za nju relevantno.

³⁴ Isto, 28.

³⁵ B. DESPOT, »Pitanje mogućnosti filozofijske teologije«, 53.

³⁶ S. KUŠAR, »Teologija i filozofija religije«, 18; P. HENRICI, »Bog filozofa«, *Svesci-Communio*, Zagreb, 65 (1987./89.), 81-86.

Ovdje se uočavaju dva moguća pristupa filozofije Bogu i vjeri. Ako filozof, promišljajući o tim stvarnostima, polazi od svijesti o istini koja se utemeljuje u zajednici vjernika onda je on u opasnosti ili u povlaštenom položaju (ovisno kako se gleda) da ujedno bude teolog. Oslanja li se pak isključivo na svoju vlastitu pojedinačnu svijest kao krajnji kriterij istinitosti, filozof postaje (ili ostaje) filozof religije. Razlika između njega i teologa je bitna. Filozof (i filozof religije) je pojedinac, a zajedništvo filozofa ne vodi nekoj »filozofskoj vjeri« dok teolog svoje mišljenje potvrđuje i pred samim sobom i pred zajednicom vjernika. Pojednostavljeno rečeno: teolog mora biti vjernik, a filozof religije nužno ne mora, točnije i ne može, u tzv. »čistom« obliku, biti vjernik. Čim je kao filozof postao vjernik, postao je teolog. Dok je filozof u »opasnosti« da postane teolog i teolog je u opasnosti, s obzirom na to da već jest filozof, da prestane biti teolog ako mu filozofija sama može biti ili postati mjerilom i kriterijem za teologiju. Primjer apsorpcije vjere i teologije od strane filozofijskog mišljenja imamo u Hegelovoj filozofiji.

Zaključak

Teologija i filozofija, bez obzira na, kako se čini, nepremostive razlike, nisu ni tako daleko jedna od druge niti su identične. Konkurentski odnos, koji se u raznim povijesnim situacijama događao i mijenjao, nije bitan odnos tih dviju znanosti. On je prije dopunjujući i poticajan i za jednu i drugu znanost tako da bi se smjelo kazati kako je ipak više posrijedi komplementarnost nego nezdrava konkurencija. Na tom je stajalištu i učenje Katoličke crkve od sv. Tome Akvinskoga do enciklike *Fides et ratio* bl. pape Ivana Pavla II. i pape Benedikta XVI.

Stipe Kutleša

Scientism and Complementarity of Philosophy and Theology

The most appropriate way of examining the relationship between philosophy and theology is from a scientific viewpoint since both are sciences. They can both be examined, just like their relationship, from a theological and philosophical perspective. It is therefore necessary that the relationship between theology and philosophy is one of mutual dialogue. Their true status can only be reached through 'theologizing' and 'philosophising'. The example of a philosophical approach to the relationship between philosophy and theology is Heidegger's examination of that very relationship. A philosopher investigates reality as a natural reality, whilst a theologian investigates it as a supernatural reality. The parallel between philosophy and theology can be seen in the fact that each has its own theory of knowledge: noetics as a theory of knowledge about the natural being, and fundamental theology or apologetics as a theory of knowledge about the supernatural being. When it comes to the relationship between faith and knowledge, there is still a predominant superficial understanding according to which the increase of knowledge and the progress of science render faith pointless and redundant. Faith, however, is

not a blind and uncritical acceptance of something that is not known. Knowledge is an integral part of faith just as faith is an integral part of knowledge. This is not about confronting two basic sciences, philosophy and theology, but about seeing if they both respect the criteria of science according to which they can be merely compared. As a methodological minimum, the criteria of absence of contradiction, correct deduction, accuracy and intelligibility are suggested. Considering these, theology is no less a science than other sciences. Philosophy is not a subordinate science to theology, but is its supporting (assisting) science, whilst theology is not possible without the philosophical opinion. Therefore, they are complementary. The difference is that the unity of philosophers does not lead to some 'philosophical faith' whilst a theologian confirms his opinion before itself and before a community of believers.

PILAR

PRILOZI